

TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK İKİLEMİ

YRD. DOÇ. DR. ABDULLAH TORUN*

Giriş

Bu çalışmanın amacı 2011 yılında Suriye’de başlayan iç çatışmaların Türkiye’nin güvenlik politikasına etkisini değerlendirmektir. Çalışmamız Türkiye’nin Suriye’ye karşı uyguladığı yeni güvenlik politikasının Türkiye açısından güvenlik ikilemine neden olduğu argümanına dayanmaktadır. Türkiye, Suriye’de rejimin istikrarını ve üniter yapıyı tehdit eden iç çatışma sürecine doğrudan müdahil olarak bu durumu ulusal güvenliği açısından bir sorun olarak görmeye başlamıştır. Bu nedenle Türkiye, kendi güvenliğini artırmaya yönelik birtakım yeni politikalar ve önlemler almaya çalışırken bu durum Suriye tarafından güvensizlik olarak algılanmış ve böylece Türkiye’nin güvensizlik riski daha da artmıştır.

Kavramsal Bir Sorun Olarak Güvenlik İkilemi:

Güvenlik ikilemi (security dilemma) uluslararası ilişkiler disiplininde görece olarak yeni bir kavramdır. Kavram ilk defa John Herz tarafından 1951 yılında *Political Realism and Political Idealism* adlı çalışmasında kullanılmıştır.¹ Kavramsal olarak güvenlik ikilemini, bir devletin kendi güvenliğini artırmaya çabalarken diğerlerinin güvenliğinin azalması durumu olarak tanımlayabiliriz. Güvenlik ikilemi kavramını realist paradigmanın güvenlik anlayışıyla okuyan teorisyenler bunu anarşik bir yapı olarak gördükleri uluslararası sistemin doğal bir durumu olarak değerlendirirler. Alexander Wendt gibi bazı konstrüktivist kuramcılara göre ise, devletlerin davranışları aktörlerin kendi kimliklerini algılamaları ile belirlenir.²

* İnönü Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Tarihsel önyargılarla birlikte “Soğuk Savaş” dönemi boyunca Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, iki ülkenin birbirlerini iki kutuplu sistemin karşı tarafı olarak gördüğü bir süreç içerisinde geçmiştir.

Bu kimlikler diğerleri ile olan ilişki neticesinde oluşturulur. Böylece devletler dostlarına ve düşmanlarına farklı biçimlerde davranırlar. Diğer devletlerin niyetlerine ilişkin algılama, geçmişte yaşanmış karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak oluşur. Dolayısıyla, güvenlik ikilemi yalnızca olgusal olarak var olan tehditler sonucu değil, karar vericilerin algılamaları sonucuyla da ortaya çıkabilecek bir durumdur.

Türkiye-Suriye Güvenlik İlişkileri:

İki ülke ilişkilerini tarihsel süreçte değerlendirdiğimizde uzunca bir süre “güven bunalımı” yaşanmış olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu’nun 1918’de yıkılmasından 2000’li yıllara kadar devam eden süreçte iki ülke arasındaki ilişkiler hiçbir zaman dostane olmamıştır.³ Her iki devletin

kuruluş süreçlerinde yükselen ulusçu düşünceler birbirini ötekileştirmiştir. Karşılıklı gelişen ötekileştirmeler birbirini tehdit olarak görme algısını güçlendirmiştir. Tarihsel önyargılarla birlikte “Soğuk Savaş” dönemi boyunca Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, iki ülkenin birbirlerini iki kutuplu sistemin karşı tarafı olarak gördüğü bir süreç içerisinde geçmiştir.⁴

1998 yılı Türkiye ve Suriye arasındaki güvenlik sorununun krize dönüştüğü bir dönem oldu. İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren krizin ilk adımı, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş’in 16 Eylül 1998 tarihinde Reyhanlı’da yaptığı konuşma ile başlamıştı. Ateş, burada yaptığı konuşmasında, Türkiye’nin Suriye’ye karşı askerî güç kullanabileceğini açıkça ilan etti.⁵ Türkiye’nin kararlı ve gerektiğinde askeri güç kullanabileceğini belirten tutumu neticesinde, 20 Ekim 1998 tarihinde Adana Uzlaşması imzalanmıştır.⁶

Türkiye-Suriye güvenlik ilişkileri 2000’li yılların başından itibaren “stratejik işbirliği” olarak nitelendirilen yeni bir sürece girdi. İki ülke arasında güvenlik konuları da dâhil olmak üzere bir yakınlaşma ve işbirliği dönemi başladı. Türkiye ile Suriye arasında ilişkilerin yakınlaşması, her iki ülkenin birbirine karşı yürüttüğü politikalar kadar, bölgesel gelişmelerden ve özellikle ABD’nin Suriye politikasından önemli ölçüde etkilendi. Öncelikli olarak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin gelişmesine katkı yapacak altyapı oluşturulmaya başlandı. 2004 yılında, Başbakan Erdoğan’ın Suriye ziyareti sırasında iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandı.⁷

İki ülke arasında devam eden yakın işbirliği sürecinin sonunda 2009 yılı Türkiye-Suriye güvenlik ilişkilerinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem

oldu. Öncelikle, Türkiye ile Suriye arasında bir ilk yaşandı. Yaklaşık on yıl önce sıcak çatışmanın eşiğine gelen iki ülkenin askeri birlikleri arasında, 27 Nisan'da üç gün devam eden bir ortak askerî tatbikat düzenlendi.⁸ Daha sonra, 16 Eylül 2009'da, Türkiye ve Suriye arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması" imzalandı. İki ülke ilişkileri açısından arasında dönüm noktası olan bu anlaşma ile Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazandı. Anlaşma ile Türkiye ve Suriye vatandaşları arasındaki vize uygulaması karşılıklı olarak kaldırıldı. Ayrıca iki ülke arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi kurulmasına karar verildi.⁹ İki ülkenin ilgili bakanlarının katıldığı Konsey toplantılarının ilki 13 Ekim 2009'da Halep ve Gaziantep'te, ikincisi ise 3 Ekim 2010'da Lazkiye'de yapıldı. Barack Obama'nın yönetime gelmesini takiben, Türkiye ile Suriye arasındaki yakınlaşma süreci ABD tarafından daha güçlü bir şekilde desteklenmeye başlandı. Suriye ile ikili ilişkiler kurulmasında daha diyalogcu bir yaklaşım benimseyen Obama yönetimindeki ABD¹⁰ Türkiye-Suriye yakınlaşmasını Orta Doğu'da uygulamak istediği politikalar için bir fırsat olarak algılamaya başladı. Bu dönemde ABD'nin Türkiye-Suriye yakınlaşmasını desteklemesinin temel nedeni, Suriye'nin İran'a yakınlaşmasını önlemek ve bu ülkenin politikalarını Türkiye aracılığıyla ABD'nin bölge politikalarına uygun hâle dönüştürmektir.¹¹ Aynı zamanda, Obama yönetimi Suriye'nin yalnızca dış politikasını değil, siyasal sisteminin de değişmesini istemişti. Bu amaçla Türkiye "model" ülke olarak görüldü. ABD, Türkiye'de uygulanan millî güvenlik sistemi ve neoliberal ekonomik politikaların Suriye'de de uygulanabilmesi için iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi olumlu karşılamıştı.¹²

ABD, Türkiye'de uygulanan millî güvenlik sistemi ve neoliberal ekonomik politikaların Suriye'de de uygulanabilmesi için iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi olumlu karşılamıştı.

Suriye'de Başlayan İç Çatışma Sonrası Türkiye'nin Güvenlik Politikası:

2011 yılı başlarında Tunus, Mısır ve Yemen'de yönetim değişikliklerine neden olan ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılma projesi, 2011 Mart ayından itibaren Suriye'yi de etkilemeye başladı. Suriye'de başlayan iç çatışmalarla beraber Türkiye'nin Suriye ile olan güvenlik ilişkileri yeni bir döneme girdi.

2011 yılında başlayan Suriye'deki iç çatışmalar, Türkiye-Suriye arasındaki PKK, Hatay ve su sorunu gibi geleneksel güvenlik sorunlarına ilaveten Suriye'deki iç karışıklık ve çatışma ortamı, AKP hükûmetinin sürdürdüğü politikanın sonucu olarak, doğrudan Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden bir faktöre dönüştü. 2011 yılında başlayan Suriye'deki iç çatışma süreci, Türkiye'nin Orta Doğu'ya ilişkin

PYD önderliğindeki Kürt grupların Suriye'nin kuzeyindeki bazı önemli bölgeleri ele geçirmeleri Türkiye'nin güvenlik politikasında önemli bir ikilem oluşturmuştur

geleneksel güvenlik politikasında bir sapmayı da beraberinde getirdi. Çünkü Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu güvenlik politikası, bu coğrafya da bir biçimde etkin olma fakat aynı zamanda bölgedeki karışıklıklara ve çatışmalara karışmama ilkesine dayanıyordu.¹³ AKP hükûmeti ise Türkiye'nin sürdürdüğü bu politikayı pasiflik ve statükoculuk olarak tanımlayıp, Suriye'deki çatışmacı ortama doğrudan müdahil olmuş ve Suriye sorununu bir bütün olarak Türkiye'nin ulusal güvenlik sorunu haline getirmiştir.

Türkiye'nin Suriye politikasında güvenlik ikilemi oluşturan temel sorun PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) Suriye'nin geleceğine ilişkin rolüdür.

Çoğunlukla Suriye içindeki eski PKK kadrolarından

oluşturulmuş siyasal parti olan PYD, bir anlamda PKK'nın Suriye'deki kolu durumundadır.¹⁴ PYD önderliğindeki Kürt grupların Suriye'nin kuzeyindeki bazı önemli bölgeleri ele geçirmeleri Türkiye'nin güvenlik politikasında önemli bir ikilem oluşturmuştur. Çünkü bir yandan Türkiye, Esad rejimine karşı mücadele eden muhalif grupları desteklerken, diğer yandan PKK'nın uzantısı PYD gibi Kürt ayrılıkçı hareketlerinin kısmi coğrafi kontroller elde etmesi Türkiye açısından ciddi güvenlik riskleri oluşturmuştur.

Suriye krizi, Türkiye'nin AKP hükûmeti aracılığıyla Orta Doğu'da uygulamaya çalıştığı politikanın rasyonelliğini de test eden bir olgu oldu. Başka bir ifadeyle, "Komşularla Sıfır Sorun (KSS)" politikasının reel politığe uygunluğu, Suriye krizi ile değerlendirilme fırsatı bulmuş oldu.¹⁵ Suriye'ye karşı sürdürülen politika sonucunda Türkiye'nin KSS politikasının başarısızlığı bir yana, Türkiye, Suriye politikası sonucu bir takım yeni güvenlik riskleri ve ikilemleri ile karşı karşıya kalmıştır.

Suriye'deki gelişmeler Türkiye'nin AKP döneminde uygulamaya çalıştığı dış politikayı güvenlik ekseninden okumama politikasının da terk edilmesi anlamına gelir. Bu anlamıyla Türkiye'nin geleneksel güvenlik sorunlarını güvensizlikleştirme (desecuritization) politikası uygulayarak siyasal alana taşımaya çalışan AKP'nin bu politikası da en azından Orta Doğu ekseninde geçerliliğini yitirmiştir. Dolayısıyla, genel olarak Orta Doğu'da, özel de ise Suriye konusunda yetkin olduğunu her fırsatta dile getiren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve dışişleri bürokrasisi Orta Doğu'daki dönüşüm sürecini ve Suriye'deki çatışma ortamını öngörememiştir.

Sonuç

Sonuç olarak 2000'li yıllarda Suriye'nin küresel kapitalist sisteme entegre edilmesinde Türkiye'nin üstlenmiş olduğu rol, iki ülke arasındaki işbirliği ve

ortaklığa dönüşen “dostane” ilişkilerin temelini ve Türkiye’nin bu ülkeye ilişkin yaklaşımın özünü oluşturmuştur. Ancak bu geçici dostluk dönemi Suriye’de başlayan iç çatışmalarla yerini karşılıklı güvensizlik ortamına bırakmıştır.

Türkiye’nin Suriye ile olan güvenlik ilişkileri 2011 yılının Mart ayında Suriye’de başlayan iç çatışmalarla yeni bir döneme girdi. Dış politika açısından kısa sayılabilecek bir dönem içerisinde Türkiye-Suriye ilişkileri birbirine zıt süreçlerde cereyan etti. 1998 yılında sıcak savaşın eşiğine gelen iki ülke, 1999 yılındaki Adana Mutabakatı’nın ardından, 2004 yılında serbest ticaret anlaşması imzaladı. Karşılıklı vizelerin kaldırılmasının ardından, Türkiye-Suriye ilişkileri “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği” olarak tanımlanan suni dostluk dönemi geçirdi. Esasen devletler arasındaki dış politika yapım süreçlerinin kısa dönemlerde zikzaklar çizerek oluşturulmasının rasyonel bir tercih olmadığını söyleyebiliriz.

Türkiye, Suriye’deki iç çatışma sürecinde rasyonel bir güvenlik politikası uygulayarak, doğrudan ulusal güvenliğini tehdit etmeyen sorunlara karışmama politikasına geri dönmelidir. Bu güvenlik stratejisi Türkiye’nin bulunduğu coğrafyada pasif dış politika sürdürmek istediği anlamına gelmez. Devletlerin buldukları coğrafyalarda çatışma süreçlerine müdahil olmadan da kontrol yeteneklerini kullanabilmeleri mümkündür.

Türkiye ile Suriye arasındaki dış politika ve güvenlik ilişkileri Başbakan Erdoğan ve Başkan Esad arasındaki bir güç mücadelesi ve “kör dövüşü” olmaktan çıkarılmalıdır. Suriye’de başlayan iç çatışma süreciyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler, iki ayrı egemen devletin birbirlerine karşı yürüttükleri mücadeleden çok, iki ülkenin siyasal liderlerinin karşılıklı algılamaları üzerinden sürdürülen bir politik zeminde oluşturulmuştur. Böylece, Türkiye-Suriye güvenlik ilişkileri Erdoğan-Esad mücadelesine dönüştürülerek sorun indirgenmiş ve kişiselleştirilmiştir. Dolayısıyla, iki ülke arasındaki güvenlik sorunları ülkelerin birbirlerine karşı oluşturdukları doğrudan güvenlik tehditleri nedeniyle değil, karar vericilerin kişisel algılamaları nedeniyle siyasal konuların güvenikleştirilmesinin bir sonucu sürdürülmüş ve güvenlik ikileminin yaratılmasına neden olmuştur.

Dış politika açısından kısa sayılabilecek bir dönem içerisinde Türkiye-Suriye ilişkileri birbirine zıt süreçlerde cereyan etti.

Türkiye ile Suriye arasındaki dış politika ve güvenlik ilişkileri Başbakan Erdoğan ve Başkan Esad arasındaki bir güç mücadelesi ve “kör dövüşü” olmaktan çıkarılmalıdır.

Nihayetinde Türkiye'nin Suriye'ye karşı sürdürdüğü güvenlik politikası kendisi açısından bir güvenlik ikilemine neden olmuştur. Türkiye güvenliğini sağlayabilme adına yeni güvenlik sorunları ve riskleri oluşturmuştur.

- 1 ROE, Paul (1999), "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a 'Tragedy'?", *Journal of Peace Research*, Cilt: 36, No:2, s. 183.
- 2 WENDT, Alexander (1992), "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," *International Organization*, Cilt: 46, Sayı: 2, s. 397.
- 3 MOUBAYED, Sami "Turkish-Syrian Relations: The Erdoğan Legacy," *SETA Policy Brief*, (Ekim/2008), s. 2. <http://www.setav.org/Ups/dosya/7448.pdf>, Erişim tarihi: 05.09.2010.
- 4 TÜREL, Yılmaz (2006), "Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler," *Türkiye'nin çevresinde Meydana gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, s. 99.
- 5 Orgeneral Atilla Ateş konuşmasında şunları söylemiştir: "Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı." "Suriye'ye Sabrımız Kalmadı," *Hürriyet*, 17 Eylül 1998.
- 6 "Mutakabatin Tam Metni" *Radikal*, 21 Ekim 1998.
- 7 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma metni için bk. "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması", http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/UluslararasıKurulusDb/suriye/Ortaklik_anlasma_si_metni.doc, Erişim tarihi: 11. 10. 2010.
- 8 "Türkiye-Suriye Tatbikatı İsrail'de Endişe Yarattı," *Hürriyet*, 27 Nisan 2009.
- 9 "Suriye ile Vize Kalktı," *Hürriyet*, 17 Eylül 2009.
- 10 LARRABEE, F. Stephen "Turkey's New Geopolitics," *Survival*, Cilt: 52, Sayı: 2, (Nisan/Mayıs 2010), s. 166; William Park, "Obama, Turkey and the Middle East: Troubles Ahead?," *Turkish Policy Quarterly*, Cilt: 7, Sayı: 4, 2008, s. 22.
- 11 LARRABEE, (2010), s. 166.
- 12 KAPLAN, Seth "A New U.S. Policy for Syria: Fostering Political Change in a Divided State," *Middle East Policy*, Cilt: 15, Sayı: 3, (Kış/2008), s. 113-115.
- 13 ORAN, Baskın (2001), "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği," Baskın Oran, drl. *Türk Dış Politikası*, Cilt I, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 26.
- 14 ORSAM, "Suriye'de Kürtler Arası Dengeler, Rejim Muhalifleri ve Türkiye: Çatışma-İstikrar Ayırımındaki İlişkiler Örüntüsü," ORSAM Rapor No: 139, Aralık 2012, s. 9, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20121221_139raporturing.pdf, Erişim tarihi: 02.01.2013.
- 15 CALABRESE, John "The Regional Implications of the Syria Crisis," 21 Aralık 2012, <http://www.mei.edu/conference2012/syria-and-regional-implications-crisis>, Erişim tarihi: 28. 12. 2012.